

ИВАН ДОБРЕВ

БЪЛГАРИТЕ

ЗА РУСКИЯ НАРОД, ДЪРЖАВА И КУЛТУРА

Искони ке Слово
и Слово ке отъ Бога,
и Богъ ке Слово

Моят най-дълбок поклон пред Светлата Памет на хилядите знайни и незнайни български духовници кръстители и просветители великомъченици, отдали живота си за приемането, утвърждаването и разпространението на Светата Христова Вера и за духовно-културното съзиждане, въздигане и напредък не само на благочестивия и добродетелен православен български народ, но и на благочестивия и добродетелен православен велик руски народ.

Слава, Вѣчуная Слава и Вѣчуная Памать Всемиъ Имъ

Изключително силен, но и болезнено-рязък гласък на този процес на славянизация на прабългарите по форма, но и на цялостно-многогранната общественно-икономическа, политико-идеологическа и културна по съдържание, не асимилация (Д. Ангелов), а по силата на конкретни историко-социални предпоставки и обстоятелства славянодоминантна взаимна интеграция на двата етноса и тъкмо по този ред и начин и на ликвидирането като цяло на съществуващия до тогава културно-идеологически дуализъм, основаващ се на стар племенен партикуларизъм (Г. Литаврин), дава масовото покръстване от Свети княз Борис-Михаил Кръстител на прабългарите и славяните през май 866 г., последвано много скоро от редица драстично-репресивни и даже направо непоносимо-жестоки административно-правни мерки и действия, особено и специално по отношение на прабългарите, именно които и превръщат взаимната интеграция в славянодоминантна, а резултативната народност в славянска:

Въ лѣтѣ сѣтѣ [6366 (858)] *Михаилъ црѣ изиде с вои брегомъ и моремъ на Болгары. Болгаре же оувидѣше не могоша стати противу крѣститиса просиша и покоритисѣ Грекомъ црѣ же крѣти княза ихъ и болгары вса и миръ створи с Болгары.*

Въ лѣтѣ с т о зѣ [6377 (869)] *Крѣна бысть вса земля Болъгарская* [ЛаврСп, 14,16].

6371 (863). Богорис Симеон болгарский. Крещение болгар. *У болгар был голод, и Михаил, царь греческий, пошел на болгар воевать морем и водою, они же убоялись его. II крестил царь Михаил князя болгарского Богориса и нарек его Симеон, и все вельможи крестились. II после чего разошлись восвояси* [Гатищев 2009а, 28].

96. *Точно так же обошелся он и с болгарским племенем. Народ этот, хотя вроде бы и прежде обратился к благочестию и перешел в христианство, однако нетверд и непрочен был во благе и подобен листам, колышимым и колеблемым малейшим ветром. Но непрерывными царскими увещеваниями, торжественными приемами, а еще великодушными щедротами и дарами заставил он их принять архиепископа и умножить в стране число епископов. II вот через них, а также через благочестивых монахов, коих призвал царь с гор и из пещер земных и послал туда, сей народ оставил отцовские обычаи и дал уловить себя в сети Христа (ПродФеоф).*

В началото и на първо място сред тези драстично-репресивни и даже направо непоносимо-жестоки административно-правни мерки и действия стои най-вече прогласяването от първия всебългарски църковно-народен събор, свикан в Преслав през есента на 893 г. или пък на 28 март 894 г. (А. Калоянов), на славянобългарския език за официален държавен и църковен език със забрана под страх дори от смъртно наказание или продаване в робство да се говори на прабългарски език; забрана, преследване и дори налагане на смъртно наказание по силата на специално разработения преди това и тук приет Закон Судный Людям, на практикуващите прабългарските обреди и обичаи, сред които и най-категорична забрана на многоженството; въздигането на Кирило-Методиевото дело за знаме на българската държава и народ, символично връчено от княз Борис-Михаил в ръцете на неговия предостоеен син и приемник – княз Симеон, но и пристъпването същевременно към фактическата замяна на гръцките владци в България чрез ръкополагане на българи за техни викарни епископи (хорепископи), които да поемат управлението на епархиите:

Очевидно е, че ЗСА е бил издаден във връзка с налагането на християнската религия от държавната власт в обстановката на остър конфликт на християнството с езичеството. Че законът е бил създаден във връзка с налагането на християнството като нова държавна религия, показва основното му съдържание, включващо (още в първия законов текст) санкции срещу езичеството и непосредствено след това срещу нарушенията на християнския морал (тези нововъведени наказателни състави, твърде съществени от гледище на християнската религия, са били изтеглени напред), санкции срещу квалифицирани кражби, които засягат вече покровителствувани от християнската църква обекти.

Много суровите санкции срещу езичеството (продажбата в робство на извършващите езически обреди и заклинания, колективната наказателна отговорност в цялото село, в което са се извършвали езически обреди и заклинания, изключително голямото увеличаване на броя и на силата на ударите, налагани като санкция на саморазправящите се, нарушили правото на църковно убежище) показват, че ЗСА е създаден в обстановката на остър конфликт между езичеството и християнството (КМЕц).

Сам законник представлява собой перечень наказаний за нарушение прежде всего тех норм общественной жизни, которые с принятием христианства должны были сменить языческие обычаи. Перечень наказаний и их нормы заимствованы из византийского свода законов VIII в. - «Эклоги», но дополнены в ряде статей указаниями на санкции, которые налагаются на нарушителей по предписаниям церковных уставов. Таким образом, и само содержание памятника является примером сотрудничества солунских братьев и их церковного окружения со светской властью в Великой Моравии (Б. Флоря).

В един малко по-конкретен план и специално в аспекта на “острия конфликт между езичеството и християнството” (проф. М. Андреев – КМЕц), проявяващ се на много места под формата на дългосрочна ожесточена съпротива, и на методите и средствата за провеждането на заключителния етап на славянизацията и довършването на християнизацията на прабългарите, по личните указания на княз Борис и за прилагане на практика разпоредбите на Закона, местните власти подбират подходящи млади мъже от областта си и създават наказателно-покръстителни отряди под ръководството на местен славянски първенец или прабългарски болярин и с гръцки свещеник в състава си.

Целта и задачата на наказателно-покръстителните отряди е да покръстят отклонилите се по един или друг начин от покръстване прабългари, а така също и да издирят и накажат онези от тях, които имат повече от една жена и които продължават да говорят прабългарски език. Отрядите плъзват главно по прабългарските села и паланки, изкарват със сила и бой жителите на селото на подходящото за кръщение място и тук свещеникът набързо ги кръщава, песйки, разбира се, на гръцки език. Поради това никой не може даже и да разбере за какво точно става дума и защо се прави всичко това.

При това положение прабългарите напълно естествено и нормално отговарят с въоръжена съпротива. Всяко селище си излъчва бойна чета, която пресреща наказателния отряд и се опитва да го прогони, поради което много често се стига и до кървави сблъсъци. Задължителен момент по време на тези сблъсъци е да се мълчи, защото ползването на прабългарския език по начало и под страх от смъртно наказание е забранено и по смисъла на Закона води до отежняващи вината обстоятелства.

Основно-водещите събития и моменти от тази епоха преминават и се запазват в обредите и обичаите на населението от някои краища на България:

...дружина момци, винаги нечетно число, облечени в празнични бели дрехи, с голи мечове в ръка, обхождали селата през дванайсетте "погани дни", предвождани от "балтаджия", "кеседжия" и "калаузин", придружавали ги двама тъпанари и двама свирци, момците се движели задължително по двойки, в пълно обредно мълчание, при това две дружини не трябвало да се срещнат на път, но ако се случело, започвал бой и убитите били погребвани в особени "русалски гробища".

За подобен обичай загатват и братя Миладинови за селата от Дебърско, където коледували, като си почерняли лицата и ходели от село на село с песни и хора, носейки червен байрак с бял кръст в средата (А. Калоянов).

В онези селища пък, където покръстването е проведено преди това, но бойните им чети все още не са разпуснати или пък има хора, които говорят на прабългарски език и практикуват собствените си прабългарски обреди и обичаи, то цялото село във вид на роби се предава на Църквата с всичкото си имущество. Ако пък подобни случаи са сравнително по-малко на брой, то тези прабългари, отново с имуществото си, се продават в робство:

Всяко село, в котором отряды бывают или заклинания поганские, отдается в божий храм со всем имуществом.

Если имеются господа в том селе и совершают обряды и (произносят) заклинания, они продаются со всем имуществом своим, а цена дается бедным.

Комментарии: Церкви вместе со всем своим имуществом отдавались не только лица, творившие языческие обряды и заклинания, а в силу круговой поруки и все жители села, которое терпело в своей среде язычников.

Отправляясь на бой с супостатами (врагами) подобает остерегаться всех неприятных слов и дел, направить мысль свою к богу и молитву сотворить и сражаться в ясном сознании, ибо помощь дается от бога светлым сердцам (ЗСЛД).

А в отделни области направо се прибягва и към физическо изстребление на прабългарите. Тази нечовешка мярка влиза в най-остро противоречие със съответния член на Закона, предвиждащ бой с камшик или пръчка и 7-годишен пост за мъжа с повече от една жена и прогонване на по-младата от жените му заедно с децата ѝ:

Кто имеет двух жен, изгоняет меньшую с детьми ее и его бьют. А пост 7 лет (ЗСЛД).

Но въпреки това, повече от ясно-категорично законово положение, точно такъв е случаят например във Варненска Област, където началникът на наказателния отряд обхожда поверения му район, издирва и арестува вторите и по-следващи жени на прабългарите, заедно с децата им, а така също и старци, провинението на които очевидно е, че продължават да говорят прабългарски език и да практикуват обредите и обичаите на дедите си. Уличените и арестуваните, разбира се, са предимно млади жени с малките си деца и старци, които не са имали възможност, време и условия да научат славянобългарския език.

В края на обиколката всичките тези млади жени, малки деца и старци са умъртвени по най-жесток начин и заровени в масов гроб край Девня. При това началникът на наказателния отряд не пропуска да разпореди съгласно стародавния прабългарски обичай телата им да бъдат и разчленени, а на други пък да бъдат покрити с камъни, за да не би някак си духът на убития да навреди все пак на неговите убийци [вж. и срв. Йорданов 2008, 24-68].

Впрочем физическото изстребление на прабългарите и тяхното преследване заради вярата им ги започва още княз Борис:

Въпрос (17): Дали сме съгрешили, гдето сме погубили главните предводители на бунтовниците, които бяха се възбунтували против християнството, заедно с децата им?

Отговор: Съгрешили сте, особено в това, гдето сте избили невинни деца и въобще сте постъпили жестоко; но понеже това сте направили от ревност и от незнание, то, ако се покаете, ще Ви се прости.

Въпрос (18): Какво да се прави с ония, които оставят християнския закон?

Отговор: Длъжност на Господарят е да ги накаже.

Въпрос (41): Какво да се прави с ония, които продължават да принасят жертва на идолите и да им се кланят?

Отговор: Трябва да се съветват, но не да ги принуждават насилствено да преминат в християнство; не трябва да се мешате с тях.

Въпрос (105): Какво да се постъпи с ония, които се осъдят в проповедите си да престъпят апостолската наука?

Отговор: Да бъдат такива проклети; но не е Ваша (на миряните) работа да съдите такива чловеци.

Въпрос (51): Могат ли да се държат две жени, а ако не може, то какво да правим с тия що имамае?

Отговор: Тия, които имат две жени, трябва да останат с първата си жена и при това да се очистят с покаяние.

Въпрос (82): Може ли да се свързва мир с идолопоклонниците?

Отговор: Християните не трябва да свързват договори с незнабожците: мир и другарство с тях само тогава може да бъде позволено, когато има за цел да ги изведе на истината [по Маринов 2009, 5-8].

Не толкова широко известно или признаваното тук обаче е това, че физическото изстребление на прабългарите се провежда по искането и под ръководството на Византия, която следи и направлява най-отблизо действията на изпратеното си в България духовенство:

Ети въпроси, а также ответи на них позволяют прежде всего представить значительность изменений, которые влекло за собой принятие христианства. Речь шла не только о замене культа языческих богов культом христианского Бога. Поскольку культ, религия так или иначе санкционировали своим авторитетом многие нормы повседневной жизни общества, то смена культа влекла за собой и отмену не имевших к нему прямого отношения обычаев, которые заменялись новыми, соответствовавшими предписаниям новой религии, а также установление для многих старых норм иной системы санкций, что в средневековой жизни имело огромное значение. При этом речь шла не только о перестройке порядков внутри страны в соответствии с требованиями новой религии. Из вопросов ясно видно, что болгарская правящая верхушка стремилась определить и новые нормы отношений с соседними христианскими государствами и вообще привести свой общественный порядок в соответствие с общественным порядком того «христианского» мира, частью которого теперь становилась Болгария.

Трудности здесь заключались в том, что, если нормы старого права и старой религии были хорошо известны болгарской знати и она сама, совмещая в себе носителей духовной и светской власти, выступала единственным истолкователем языческих обычаев, то нормы новой религии и «христианского порядка» ей не были известны и с принятием христианства она попадала в этом отношении в зависимость от особой, ранее отсутствовавшей в болгарском обществе группы людей - иностранцев, тесно связанных с церковными организациями тех стран, откуда они вышли. Лояльность этих людей уже поэтому могла вызывать и вызывала серьезные сомнения у представителей болгарской власти, опасавшихся, что они могут использовать свое влияние для подчинения Болгарии ее могущественным соседям. Между тем в христианском обществе именно этой группе людей была доверена монополия не только на отправление культа, но и на истолкование того, какие из норм общественной жизни соответствуют нормам христианского учения. И эти люди постоянно обращались к болгарской правящей верхушке с различными требованиями, апеллируя к неизвестным христианским нормам (Б. Флора).

Успоредно на всичко това еднакво-общата религия вече легитимира и дава широк простор и на смесените бракове, които според точния израз на акад. Г. Литаврин [1999] “ускоряват процеса на ерозия на прабългарската общност” [335]. Доколкото пък майките на децата от тези смесени бракове в повечето от случаите са славянки, то и самите деца не само усвояват най-напред основно и главно славянския език, но и тяхното етническо самосъзнание се изгражда не като прабългарско, а като славянско.

Едно от решенията на църковно-народния събор през 893 г. е приемането на славянския език за официално-административен, т.е. задължителен не само като богослужбен, но и във всички останали сфери на дейност на обществото и държавата. По този начин в приетия тогава в този смисъл закон фактически и практически се и криминализира употребата на прабългарския език. А това пък от своя страна е основание за преследване и даже и за най-жестоки репресии спрямо онези прабългари, за които се установи, че говорят родния си език.

От друга страна Църквата обявява прабългарския език за погански, а самите прабългари за поганци, т.е. мръсни. Така по-същество не само се нанася съкрушителен удар по морално-ценностната система на прабългарите, но същевременно се дава път и се оправдават и пред Бога предприетите вече и методично-непрекъснато провежданите от гражданските власти жестоко-репресивни мерки и действия спрямо тях.

Независимо че всички известни, минали и настоящи религии са само и единствено различни пътища към Единния и Единствен Бог, все пак от позициите на тогавашния християнски религиозен догматизъм и екстремизъм Църквата обявява и заклеява също така прабългарите тенгрианци и като езичници, т.е. безбожници. Тази презрително-унизителна квалификация не само допълнително-вторично мотивира и засилва наказателно-репресивните мерки и действия

спрямо прабългарите, но и създава определено отрицателно отношение и настроение към всичко прабългарско изобщо и към всеки отделен прабългарин в частност.

По този начин в действителност и в края на краищата се обругава, профанизира, а даже и вулгаризира и прабългарската морално-ценностна система. В резултат на всичко това като цяло прабългарите биват превърнати в население втора категория на държавата, която обаче именно те векове преди това основават и толкова време вече поддържат и даже ръководят.

Принудителната християнизация травмира и раздвоява душата на прабългарина. От тук нататък той вече продължава да живее с непреодолимо-горчивото чувство за безкрайна вина, защото е изменил на своя предишен бог. Тъкмо поради това и монах прабългарин оставя на стената на една от скалните църкви в Мурфатлар [Попконстантинов 1993, 144-145, 154-155; Popkonstantinov, Konstantinova 1995, 121-123, 132] следния надпис и на прабългарски, и на български език:

БЖЪЖСЪЖКЪКЪКЪ

вяхум тангра *Грешен съм, Тангра!*

Длжнѣ есмѣ

Грешен съм!

В чисто лингвистичен план, така обруганата, профанизирана и вулгаризирана прабългарска морално-ценностна система задължително води и до пейоризация, т.е. до считането и приемането и на прабългарския език за погански/мръсен, лош, грозен, неприятен, неблагозвучен и т.н. Тъкмо това отблъсква и принуждава следващите поколения прабългари да избягват да употребяват майчиния си език в началото само на обществени места, а впоследствие и в семейството. С течение на времето прабългарите започват все повече и повече да общуват на славянобългарски език, примесен обаче с прабългарски думи и граматични форми, за които те не знаят или не виждат и не намират в него необходимите им за случая славянски съответствия.

По силата на всичко това от една страна от прабългарския в славянобългарския език се заемат и усвояват и сравнително, а може би даже и прекалено малък брой прабългарски думи с все още неясно какви, кои и колко още точно прабългарски фонетико-граматични съставки и елементи, преминали и съхранени главно в диалектите на съвременния български език.

При тези етнолингвистични условия и в този порядък не е подминат и самият бог Тангра, от името на когото в българския език остава като че ли само презрително-унизителното междуимение “тинтири-минтири”.

От друга страна към средата на X в. вече драстично намалява броят на българите с прабългарски произход, които все още знаят и помнят прабългарския език, но могат да го ползват обаче само съвсем изолирано-спорадично, т.е. крайно непълноценно и недостатъчно. А при по-следващите поколения този брой вече се свежда до нула и така тюркският прабългарски език постепенно-бавно, но много сигурно и окончателно-безвъзвратно си отива, отмира и изчезва, а на негово място някак-си трескаво-набързо и най-грубо-безцеремонно се насажда и налага славянобългарският език [вж. и срв. Ангелов 2010, 130-137; Вернадский 2009, 227; Гюзелев 2006, 22; Иванова-Мирчева, Харалампиев 1999, 331-333; Калоянов 2010, 2; ~*~2010а, 3-5; Литаврин 1999, 193-342; Православието в България 2010, 3-5; Рънсман 2009, 89-91; Св. Наум Преславско-Охридски 2009, 3; Флоря 2011, 1-2, 29; Юхас 2000, 60-61; ЗСЛД, 1-5; КМЕЦ-1, 254, 715-717; ПродФеоф, 155].

В резултат на всичко това към края на X и първата половина на XI в. вече отива към своя край и дори приключва в главното и същественото започналата още от времето на хан Аспарух славянизация на прабългарите под формата на етнолингвистически взаимна интеграция, сливане, смесване и кръстосване или метисизация на числено сравнително близките от порядъка на 250-300 хиляди души (П. Петров; Г. Литаврин), в полза все пак обаче на славяните, местни прабългарски и славянски племена до смесено-кръстосаната, метисизираната по своите расово-

антропологически белези и черти и по своята материална и духовна култура, но единната и славянска по език българска народност.

При всичко това прабългарите не се загубват и изчезват безвъзвратно, а постепенно-бавно и непълно-частично се преливат, запазват и продължават да съществуват вътре в така изградената българска народност във и посредством славяните, но не като нещо изконно-първично, собствено-наследено, самостоятелно и единно цяло, а във вид на външно-допълнително привнесени, сравнително обособено-чужди, отделно-разпръснати или дисперсни, по-дребни или по-едри частици съставки, пък даже и на цели комплекси или агрегати от елементи на тяхната, собствено прабългарската антропология, език, материална и духовна култура.

В процеса на славянодоминантната прабългаро-славянска взаимна интеграция решаващо-огромни са ролята и значението на новосъздадените и въведени в цялостния живот на българското общество български в частност, но славянски по принцип език и писменост, тъкмо които са онази духовно-културна основа и среда, благодарение на която българите се чувстват и осъзнават себе си не само като славяни, но и като неразделна част от славянството изобщо:

С въвеждането на християнството в държавата като господстваща религия се турял край, както видяхме, на многогодишната борба между двата съставни етнически елемента - българския и славянския - и се определял окончателно славянският характер на българската държава; а пък с учредяването на национална църква и с въвеждането на славянския език като държавен и църковно-училищен език се туряла основа за самобитното духовно и културно развитие на българския народ и заедно с това се осигурявала неговата духовна и политическа независимост.

Обаче от страна на Симеон, който прокафвал своите реформи по готово възприета от Византия формула, не били приети никакви радикални мерки за примирение и изглаждане различията в държавно-социалните възгледи и положения на двата съставни етнически елемента: потомците на прабългарите останали при своя азиатски монархизъм, тъй богато подхранван и засилван от присадената от Византия строга форма на самодържавието, а славяните не се отказали от своя демократизъм с неговата изборна система и общинска наредба.

Тъй че макар след обявяването на християнството за господстваща религия, а славянският език за официален език в България и да изчезвало всяко етническо различие, обаче в социалния живот на българския народ не произлязла никаква промяна: потомците на хуно-българите в лицето на своите представители не преставали да мислят, че те като организатори и обединители трябва да държат властта в ръцете си; славяните пък в своята многобройна маса от своя страна не преставали да считат, че те само признават сюзеренната власт на българския цар с известни задължения, а сами продължавали да се придържат в своите демократически принципи.

По тоя начин към времето на Симеон на мястото на предишното етническо различие изпъкнали и почнали рязко да се различават два разреда граждани: едни - привилегирани, които се групирани около престола и станали участници във властта, образували отделно съсловие, известно вече под славянското име болярство с неговите подразделения на "велики и мали", на "вътрешни и външни" боляри, които са съставяли, тъй да се каже, интелигенцията на българската държава и ръководели съдбините на народа; други - непривилегирани, които дали контингента и силата при образуването на държавата и нацията, и то повечето, ако не изключително, потомци на обединените славяни, съставяли масата от населението - народа, който не вземал никакво участие във властта, но трябвало да обработва земята, да доставя нужните продукти за икономическия живот на страната, да се явява в редовете на войската и да защитава държавата.

Наистина при княз Борис тия два разреда граждани, които и по численост, и по значение представлявали нещо неестествено, етнически вече не се различавали, може би те носели вече едно общо име българи, но социално те се рязко отличавали помежду си: те живеели и се развивали отделно и в различни посоки; тях ги съединявали едни само външни политически интереси, но не и вътрешни - културно-икономически, защото тия последните не могли да възникнат и да ги сплотят поради тяхното рязко социално различие (В. Златарски).

Към края на IX и началото на X в. българската народност била вече напълно изградена. Нейното създаване е резултат на продължителен и сложен консолидационен и асимилационен процес, който се развивал в продължение на столетия и в който се преплитали и действували фактори от социално-икономически, демографски, политически и културен характер.

Решаваща роля в развитието на етногеничния процес изиграва създадената през 681 г. славянобългарска държава, която обединява постепенно в своите предели всички племена от българската група в Мизия, Тракия и Македония.

Допълнително появили се съществени фактори, които действували в същата насока, са напредналото икономическо развитие на славянобългарската държава през IX в., изградилите се феодални отношения, покръстването и накрай въвеждането на славянската писменост. Всичко това създадо необходимите условия за формирането на българската народност като една нова, исторически сложила се етническа, езикова и културна общност, образувана в резултат на претопяването на траките сред славянската маса, на спояването на многобройните славянски племена в едно цяло и на сливането на славяни с прабългари.

Основни черти на така възникналата българска народност са били общият език, единно народностно съзнание и еднаква в главни линии материална и духовна култура (Д. Ангелов).

Християнство содействovalo ликвидация етнокултурных отличий между славянами и остатками протоболгар, обеспечению единства идейно-политических представлений, нравственно-этических и бытовых норм. Введение литургии на родном языке, распространение славянской письменности и возникновение славяноязычной литературы способствовали ускорению темпов культурного развития и оформлению самосознания болгарской народности (Г. Литаврин).